

УДК 94 (477)

ЗАРОДЖЕННЯ РУХУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ В УКРАЇНІ

Бикадорова А.О., Сергієнко Г. С.

THE EMERGENCE OF MOVEMENT AND FEATURES THE ACTIVITIES OF THE SIXTIES IN UKRAINE

Bykadorova A.A., Sergiyenko G.S.

У статті на основі опрацювання літератури та джерел розглянуто причини та особливості виникнення руху шістдесятників в Україні. Авторами проаналізовано ставлення влади до представників цього руху. В статті досліджено особливості формування світогляду молодого покоління письменників. Проведені дослідження показали, що соціальні катаклізми того часу не тільки лягли в основу їх творчості, а й сприяли масштабності мислення, відчуттям причетності до історії та відповідальності за долю свого народу. Вони виступали за оновлення тодішнього суспільства, протестували своєю творчістю проти пануючої задушливої атмосфери, вимагали припинити втручання партії у справи літератури й мистецтва, боролися за справжні культурні цінності, провідну роль української мови, національну свободу, людську гідність.

Ключові слова: шістдесятники, «відлига», Хрущов, культурництво, національна інтелігенція, мистецтво, репресії.

У другій половині 1950-х – у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» з'являється рух творчої молоді, пізніше названий «шістдесятниками». Ця група найповніше себе творчо виявила на початку та в середині 1960-х років (звідси й назва). У період лібералізації культурного життя багато творчих діячів знову почали відроджувати культурне життя українців, розширюючи межі своєї культурної й наукової діяльності. Цим вони намагалися пробудити громадську активність.

У політиці 1960 — 1970-х років ХХ століття «шістдесятники» являли собою внутрішню моральну опозицію до радянського тоталітарного державного режиму. Вони сповідували оригінальну тематику, нові думки відмінні від офіційних. Вони були першими, хто на противагу радянському моральному кодексу, сповідували індивідуалізм, культ свободи самовираження, скептицизм, космополітичність ку-

льтурних смаків [5]. Під впливом гуманістичної західної культури відбулася певна переоцінка цінностей: це покоління вважало природним своє право на розкутість, щирість почуттів, звернення передусім до внутрішнього світу людини, прагнуло відновити чисту естетику, культивувало красу, палко бажало новизни й подолання занедбаності своєї культури. У результаті творчість і громадська діяльність шістдесятників стали справжнім проривом у сформованій монолітній системі заідеологізованої культури.

Дослідження течії шістдесятництва плідно проводяться з початку 1980-х років. Особливу увагу в своїх роботах шістдесятникам в Україні приділили В. Даниленко [5], Я. Грицах [3], Є. Сверстюк [10] та ін. Втім особливості діяльності шістдесятників в УРСР потребують додаткового дослідження.

Метою даного дослідження є виявлення причин виникнення течії та розкриття особливостей проявів руху «шістдесятників» та в Україні за часів Хрущовської «відлиги».

У роки «відлиги» почало формуватися покоління людей, яке ставило під сумнів офіційно декларовані цінності. Нова морально-психологічна атмосфера в суспільстві дещо оздоровила політичний клімат, розширила можливості для творчої, наукової, культурницької діяльності. Особливо активно відрегулювала на тогочасні суспільно-політичні процеси інтелігенція, в системі цінностей якої поступово почали окреслюватися нові орієнтири.

Покоління інтелігенції, яке пройнялося вірою в оновлення суспільства, торжество свободи і демократії, названо «шістдесятниками», оскільки вершина його творчості припала на початок 60-х років. Цей термін саме тоді увійшов до вжитку. Це покоління, маючи високий освітній рівень, художній смак і непересічний талант, а передусім — громадянське сумління, щиро прагнуло до нового, прогресивного, не скованого догмами «соцреалізму». Своєю твор-

чою діяльністю шістдесятники здійснили прорив у системі офіційної радянської культури, розпочали нове українське національне відродження.

Першими серед провідних постатей нової плеяди були поети, оскільки поезія зачіпає глибинні струни людських почуттів, є наймобільнішим жанром. Це В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, Л. Костенко, літературні критики І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, художники П. Заливаха, А. Горська, кінематографісти Ю. Ілленко, Л. Осика, журналіст В. Чорновіл та ін. Характеризуючи шістдесятництво, один із його представників Валентин Мороз зазначав: «То було молоде покоління, яке пішло в університети, яке могло вже подумати про щось інше, а не тільки про елементарні умови існування...» [9, 48].

Започатковане насамперед поетами, шістдесятництво невдовзі набуло масштабу універсального соціокультурного феномену: літературно-мистецького, філософсько-ідеологічного, наукового, суспільно-політичного.

У 60-х рр. відбувся перегляд морально-етичних цінностей у житті та літературі, загострилося питання правди та історичної пам'яті. Свій варіант зведення рахунків із несправедливим минулим і сучасністю запропонував М. Стельмах у романі «Правда і кривда». Він одним із перших в УРСР звернувся до забороненої теми — голодомору 1932—1933 рр. та сталінських репресій («Дума про тебе», «Чотири броди»), хоча повністю розкрити її з огляду на тогочасну цензуру йому не вдалось.

Своєрідним організаційним осередком руху шістдесятників став київський клуб творчої молоді «Сучасник», що виник у 1959 р. під егідою міського комсомолу. Його очолив Л. Танюк, а найактивнішими учасниками були А. Горська, М. Коцюбинська, М. Вінграновський, І. Драч та ін. Серед основних форм їхньої багатогранної діяльності були: відродження різдвяних вертепів; організація різноманітних мистецьких гуртків; пошук місць масових поховань сталінських жертв; вечори пам'яті відомих діячів: Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Куліша, Л. Курбаса; виступи у пресі тощо.

Під впливом київського осередку було створено клуб творчої молоді «Пролісок» у Львові, керівником якого став М. Косів, а діяльними членами — брати Горині, подружжя Калинців, М. Осадчий та ін. Діяльність львівського гуртка вирізнялася більшим радикалізмом, зокрема його учасники пропонували скористатися досвідом оунівського підпілля [1, 168].

Значну роль у пробудженні національної гідності української інтелігенції відіграла поезія В. Симоненка, Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського та ін. Їхні поетичні вечори користувалися великою популярністю, збирали тисячні аудиторії.

Спочатку, як свідчить літературознавець Олексій Зарецький, шістдесятники «здебільшого... були лояльні радянські громадяни, які мали, як на порівняно молодих, досить високий соціальний статус —

члени творчих спілок, аспіранти, науковці, їхні твори виставлялися та друкувалися». У цей час письменників і поетів надихали новітні здобутки НТР: розщеплення атома, з'ясування молекулярної структури ДНК й особливо — польоти в міжпланетний простір. Проте з орбіти планета видалася такою крихітною й безборонною, що невдовзі на зміну романтиці нестримного освоєння космосу прийшло тверезе усвідомлення крихкої беззахисності всезагальної гармонії. До того ж віра в людину й любов до людини втілювалися насамперед у несамовитоцирній любові до України, вірі в непоборну силу її народу, його провідну місію. Тому в своїх виступах і публікаціях І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Дзюба не дуже голосно, але іронічно й дошкульно критично оцінювали методологію соціалістичного реалізму; поезії В. Симоненка несли якийсь особливий новітній «шевченківський» дух. Популярність Симоненка та Драча виходила за межі усталеного і викликала роздратування в офіційних колах». Зіткнення шістдесятників з системою було неминучим. Назрівав відкритий конфлікт із режимом. Тим паче, що на той час шістдесятництво вже гуртувалося не тільки довкола приватних «кухонних» осередків, але й в офіційно зареєстрованих громадсько-культурних організаціях — зі статутом, «керівними органами», плановими заходами. У Києві це був Клуб творчої молоді «Сучасник» (голова — Л. Танюк), у Львові — «Пролісок» (на чолі з М. Косовим), імпульсом до створення якого став творчий візит до галицької столиці І. Дзюби, М. Вінграновського, та І. Драча 1962р. Тут збиралися, щоб обговорити мистецькі й громадські питання, послухати гарну поезію й музику; клуб організував творчі вечори, вистави, виставки. Лунали гострі думки і «заборонені» слова — «Україна», «нація» (замість «УРСР», «радянський народ»), поширювалася «нерекомендована» чи й просто «крамольна» література, зароджувався «самвидав». Але період загальної ейфорії був досить коротким. Пророчо висловився Д. Павличко у вірші «Коли умер кривавий Торквемада...»: «...Здох тиран, але стоїть тюрма!». Ці рядки стали пророцтвом-пересторогою, адже хрущовський постсталінізм не був цілковитим запереченням сталінізму. Тоталітарний режим зовні лібералізувався, але не розпрощався з тоталітарними методами. Уже в жовтні 1964 р. зняли Хрущова; на його місце прийшов Л. Брежнев. А в серпні-вересні 1965 р. Україною прокотилася хвиля політичних арештів. Серед тих, хто потрапив за ґрати, переважно були шістдесятники: критик І. Світличний, маляр О. Заливаха, правозахисники В. Мороз, брати Горині... Почалася ера лицемірства й брехні, доносів і наклепів, закритих судів і публічних покавань, тюрем і спецбожевільень, а то й фізичних розправ, замаскованих під кримінальні злочини (наприклад, звирячі вбивства художниці А. Горської, композитора В. Івасюка). А 4 вересня 1965 р. під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у київському кінотеатрі «Україна» І. Дзюба виступив із заявою-протестом проти арештів українсь-

кої інтелігенції. Їїго підтримали В. Чорновіл, В. Стус, який, незважаючи на крики в залі, голосно вигукнув: «Хто проти тиранії, встаньте!». Відважні піднялися. Решта залишилися сидіти. Усі відчували: настав час вибору. Або відстоювати свої позиції «до кінця», або «присотосуватись» до нових умов життя, або «демонстративно» замовчати. Саме перед таким вибором постали шістдесятники. їхня юність закінчилася разом з першими арештами. Друга хвиля арештів прокотилася 1972р. (тоді забрали В. Стуса, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюбу, І. Калинця...) — багатьох із них змусила передчасно посивіти. 1980 рр. — третя хвиля. Розпочалася жорстока боротьба комуністичного режиму з інтелігентами-гуманістами, яких зазвичай проголошували «буржуазними націоналістами» [7, 19].

Серед світоглядних засад шістдесятників слід виділити:

- лібералізм (культ свободи в усіх її виявах: свободи особистості, нації, свободи духу);
- гуманізм та антропоцентризм (культ людської особистості — центру Всесвіту);
- духовний демократизм (культ простої, звичайної людини-трудівника);
- духовний аристократизм (культ видатної творчої особистості);
- моралізм та етичний максималізм (культ моральності як абсолютного мірила людських вчинків);
- космізм (усвідомлення «планетарної причетності» людини як частинки Всесвіту до космічних процесів);
- активний патріотизм (любов до Батьківщини й рідного народу) і національна самосвідомість, сакральне сприйняття рідної мови та історичної пам'яті як оберегів нації;
- культурництво (відстоювання справжньої, високомайстерної культуротворчості) [10, 116].

В той же час бачаючи у пошуках творчої молоді зародки опозиційності, відступ від основних канонів, можновладці перейшли у наступ на шістдесятників. Сигнал надійшов з Москви, де М. Хрущов піддав брутальному цькуванню представників творчої інтелігенції. Побувавши наприкін. 1962 р. на виставці молодих художників, він не зрозумів і різко розкритикував модерністське мистецтво. Вердикт був однозначним: «Заборонити! Все заборонити! Припинити неподобство!» Українські яничари тільки й чекали такого розвитку подій. У 1963 р. за перевиховання молодого покоління взявся ідеологічний партійний бос А. Скаба. Він піддав нищівній критиці твори Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюби. Розгорнулася кампанія проти тих, хто приділяв «надмірну увагу» негативним явищам сталінської доби. До непокірних почали застосовувати адміністративні заходи: їм не дозволяли друкуватися у журналах та газетах; розганяли літературно-мистецькі вечори; закривали клуби творчої молоді. У сер. грудня 1963 р. сталася загадкова смерть 28-річного Василя Симоненка, який в останні роки зазнавав переслідувань від влади [3, 294].

Гоніння на шістдесятників привели до того, що частина з них «переорієнтувалася», ставши покірною режимові, інші відійшли від громадської діяльності й зайнялися суто фаховими справами, але були й такі, хто не відмовився від своєї позиції і пішов на загострення стосунків із владою. Передусім останні вдалися до розповсюдження «самвидаву» — офіційно не визнаної або забороненої літератури. Поширювалися твори Л. Костенко, В. Симоненка, Є. Сверстюка та ін. На зміну шістдесятництву, як правило, культурницькому, йшов дисидентський рух.

Усім формам опору тоталітарній системі (діяльності шістдесятників, дисидентів, стихійним виступам робітників) була властива організаційна слабкість, локальність дій в часі й у просторі, нечисленність учасників. Робітничий і дисидентський рухи діяли поруч, але не злилися в єдиний опозиційний потік. Це давало змогу тоталітарному режиму порівняно легко розправлятися, довго приховувати від власного народу і світової громадськості наявність опозиційних режимів сил. Водночас цей рух був свідченням нестабільності тоталітарної системи і провісником її краху.

Шістдесятники мали значний вплив на українську культуру. Українські митці-шістдесятники своїми творами і активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови та культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці.

Усвідомлення українською творчою молоддю злочинної суті комуністичної системи сприяло її звільненню з-під впливу ідеологічних догм «соціалістичного реалізму», підвищувало статус загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Культурницька діяльність, яка не вписувалась у рамки дозволеного, викликала незадоволення влади. Шістдесятників не вдалося втримати в офіційних ідейно-естетичних межах, і з кінця 1962 р. почався масований тиск на неконформістську інтелігенцію. Перед шістдесятниками закрилися сторінки журналів, посипалися звинувачення у «формалізмі», «бездіяльності», «буржуазному націоналізмі». У відповідь шістдесятницькі ідеї стали поширюватися у самвидаві.

Отже, наштовхнувшись на жорсткий опір партійного апарату, частина шістдесятників пішла на компроміс із владою, інші еволюціонували до політичного дисидентства, правозахисного руху та відкритого протистояння режимові.

Л і т е р а т у р а

1. Антоненко - Давидович. Б. Землею української. Львів, 1995р.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 568с. (Гаудеамус).

3. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 2000. – 360с.
4. Гурина М. Мифологеми шестидесятничества. Штрихи к портрету эпохи// Независимая газета. – 2000. – 11 октября – С. 16.
5. Даниленко В.М. Політичні зміни в СРСР і Україні в період Хрущовської «відлиги» // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. - №14. – С.17.
6. Дудко І.Д. Історія українського суспільства : навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2011. – 597с.
7. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР // Сучасність. — 1995. — № 4.
8. Новий довідник. Історія України [упоряд. С. Крупчан, Т. Крупчан, О. Скопненко та ін.]. - 2-ге вид. - К. : Казка, 2006. - 736 с.
9. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту//Сучасність. — 2000. — № 4.
10. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід// Сверстюк Є. Блудні сини України. — К., 1993.
11. Українська література: Практичний довідник [уклад. А.С. Марченко, О.Д. Марченко.]. - 2-ге вид.:доп. та перероб. - Харків: ФОП Співак В. Л., 2010. - 784 с.

References

1. Antonenko - Davydovych. B. Zemleju ukrai'ns'koj. L'viv, 1995r.
2. Wojko O.D. Istorija Ukrai'ny: Posibnyk dlja studentiv vyshhyh navchal'nyh zakladiv. – K.: Vydavnychyj centr “Akademija”, 1999. – 568s. (Gaudeamus).
3. Grycak Ja. J. Narys istorii' Ukrai'ny: formuvannja modernoi' ukrai'ns'koj' nacii' НІН – НН ст. – К.: Geneza, 2000. – 360s.
4. Guryna M. Mifologemy shestydesjatnychestva. Shtryhy k portretu epohy// Nezavysymaja gazeta. – 2000. – 11 oktjabrja – S. 16.
5. Danylenko V.M. Politychni zminy v SRSR i Ukrai'ni v period Hrushhovs'koj' «vidlygy» // Ukrai'na НН ст.: kul'tura, ideologija, polityka. – Kyi'v: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2008. №14. – S.17.
6. Dudko I.D. Istorija ukrai'ns'kogo suspil'stva : navch. posib. – K.: KNEU, 2011. – 597s.
7. Zarec'kyj O. Ukrai'ns'ki shistdesjatnyky i hrushhovs'ka vidlyga v etnokul'turnomu prostori SRSR // Suchasnist'. — 1995. — № 4.
8. Novyj dovidnyk. Istorija Ukrai'ny [uporjad. S. Krupchan, T. Krupchan, O. Skopnenko ta in.]. - 2-ge vyd. - K. : Kazka, 2006. - 736 s.
9. Pahl'ovs'ka O. Ukrai'ns'ki shistdesjatnyky: filosofija buntu//Suchasnist'. — 2000. — № 4.
10. Sverstjuk Je. Shistdesjatnyky i Zahid// Sverstjuk Je. Bludni syny Ukrai'ny. — K., 1993.
11. Ukrai'ns'ka literatura: Praktychnyj dovidnyk [uklad. A.S. Marchenko, O.D. Marchenko.]. - 2-ge vyd.:dop. ta prerob. - Harkiv: FOP Spivak V. L., 2010. - 784 s.

Быкадорова А.А., Сергиенко А.С. Зарождение движения и особенности деятельности шестидесятников в Украине.

В статье на основе обработки литературы и источников рассмотрены причины и особенности возникновения движения шестидесятников в Украине. Авторами проанализировано отношение власти к представителям этого движения. В статье исследованы особенности формирования мировоззрения молодого поколения писателей. Проведенные исследования показали, что социальные потрясения того времени не только легли в основу их творчества, но и способствовали масштабности мышления, чувством причастности к истории и ответственности за судьбу своего народа. Они выступали за обновление тогдашнего общества, протестовали своим творчеством против господствующей душной атмосферы, требовали прекратить вмешательство партии в дела литературы и искусства, боролись за настоящие культурные ценности, ведущую роль украинского языка, национальную свободу, человеческое достоинство.

Ключевые слова: шестидесятники, «оттепель», Хрущев, культурничество, национальная интеллигенция, искусство, репрессии.

Bykadorova A.A., Sergiyenko G.S. The emergence of movement and features the activities of the Sixties in Ukraine.

The article is based on researching of literature and sources, here considered the causes and characteristics of the movement of the Sixties in Ukraine. The authors analyzed the government's attitude to the representatives of the movement. The article investigates the features of the formation of the young generation of writers worldview. Studies have shown that the social upheavals of the time, not only formed the basis of their creativity, but also contributed to the scale of thinking, a sense of belonging to history and responsibility for the fate of his people. They advocated for renewal of the society, their creativity protested against the ruling stuffy atmosphere, demanding to stop interfering in the affairs of the party literature and art, fought for these cultural values, the leading role of the Ukrainian language, national freedom, human dignity.

Keywords: The Sixties, “thaw”, Khrushchev, uplifiers, the national intelligentsia, art, repressions.

Бикадорова Альона Олександрівна – магістрантка Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Сергієнко Ганна Сергіївна – к.і.н., доцент кафедри конституційного права та архівознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: д.іст.н., професор **Стяжкіна О.В.**

Стаття подана 12.02.2016